

מפגש

לעבודה חינוכית-סוציאלית

תרומתם של גורמים אישיים ומשפחתיים
להבנת עמדות מתבגרים כלפי שימוש
לרעה בסמים ובאלכוהול: השוואה בין
מהגרים מחבר העמים לבין ילידי הארץ

שפרה שגיא, אסתר שני ואלה ליבוביץ

תרומתם של גורמים אישיים ומשפחתיים להבנת עמדות מתבגרים כלפי שימוש לרעה בסמים ובאלכוהול: השוואה בין מהגרים מחבר העמים לבין ילידי הארץ

שפרה שגיא, אסתר שני ואלה ליבוביץ

תקציר

הגירה היא מעבר פסיכו-סוציאלי המהווה פוטנציאל לתחושות לחץ בקרב מתבגרים. תוצאותיו של לחץ זה עלולות להתבטא בהתנהגויות של שתיית אלכוהול ושימוש בסמים. דיווחים על בני נוער שהגיעו בגלי ההגירה הגדולים מחבר העמים לישראל בשנות התשעים, העידו על עלייה בכמות המשתמשים בסמים ובאלכוהול. אולם מחקרים מראים כי רובם של הצעירים מבין העולים – למרות מצוקות ולחצים שחוו עקב ההגירה – ביטאו עמדות שליליות כלפי השימוש בסמים ובאלכוהול ודיווחו על אי-שימוש לרעה בהם. המחקר הנוכחי בחן שלושה גורמים מגנים, העשויים להסביר את עמדותיהם השליליות של מתבגרים עולים כלפי שימוש לרעה בסמים ובאלכוהול: תחושת קוהרנטיות של הפרט, תחושת קוהרנטיות של המשפחה ותפקוד המשפחה. שאלונים למילוי עצמי הועברו במדגם שכלל 155 תלמידי תיכון עולים מחבר העמים ו-326 תלמידים ילידי ישראל. התוצאות הראו בשתי הקבוצות הנבדקות רמה דומה של עמדות כלפי שימוש בסם, בהבדל קל לכיוון של עמדות מתירניות יותר בקרב העולים. לא נמצא כל הבדל בין הקבוצות בנוגע לקשר שבין המשתנים הממתנים לעמדות. בשתי הקבוצות – העולים וילידי הארץ – הקשר היה דומה והמשתנים הממתנים הסבירו כ-14% מהשונות בעמדות. התוצאות נדונות במאמר בהתייחס להסברים תרבותיים והתפתחותיים.

מילות מפתח: מתבגרים, עולים מחבר העמים, עמדות כלפי שימוש בסמים, תחושת קוהרנטיות, תפקוד המשפחה

מבוא

תהליך ההגירה הוא מעבר פסיכו-חברתי אשר מהווה מקור פוטנציאלי למשבר, לתחושות לחץ, לפגיעות או לבעיות בריאות פיזית ונפשית (Berry, 1997; Canadian Task Force on Mental Health Issues Affecting Immigrants and Refugees, 1988; Markowitz, 1994; Sam & Berry, 1995). מתבגרים ובני נוער נתפסים כפגיעים במיוחד, שכן ערעור היציבות המשפחתית, הקשרים החברתיים והזהות

העצמית עלולים ליצור עליהם לחץ רב מדי. תוצאות התהליך הזה עלולות להתבטא בהתנהגויות סיכון, ביניהן שימוש לרעה בסמים ובאלכוהול (Sam & Berry, 1995; Slonim-Nevo, Shraga & Mirsky, 1999; United Nations Report on Drugs and Crime, 2004).

מאז גלי העלייה הגדולים של שנות התשעים, ישראל קלטה כ-900,000 עולים מחבר העמים, שהם כיום כ-18% מאוכלוסיית ישראל (כ-200,000 מהם הם תלמידים בגיל בית הספר) (Isralowitz, Straussner, Vogt & Chtenguelov, 2002). השתלבותם של מהגרים אלו בחברה ובתרבות הישראלית היא מורכבת ורב-ממדית, וממד אחד של השתלבות ואינטגרציה מתייחס לשימוש באלכוהול ובסמים אחרים. עד היום עדיין לא ידוע הרבה על היחס שבין הגירה והשימוש באלכוהול ובסמים אחרים (Isralowitz, 2002). חוקרים אחדים אכן רואים קשר בין הלחץ שבתהליך ההגירה ובקשיי ההסתגלות לשינוי התרבותי והחברתי לבין התפתחות בעיות התנהגותיות בקרב המהגרים, כולל שימוש בסמים (James, 1997), אולם העדויות האמפיריות לכך מועטות.

פרט לאפיונו כביטוי למצוקת ההגירה, השימוש באלכוהול ובסמים אחרים מתואר בספרות גם כאפיון אתני-תרבותי-חברתי. ספרות מחקרית בתחום מתייחסת לקשר שבין תרבויות מסוימות לשימוש לרעה בחומרים ספציפיים. החברה הישראלית, למשל, מאופיינת ברמות נמוכות מאוד של צריכת אלכוהול (Hasin, Rahav, 1999; Meydan & Newmark, 1999). לעומתה, בחברות שהשתייכו לחבר העמים, רמות צריכת האלכוהול הן בין הגבוהות בעולם (רהב, חסין ופייקין, 2000; Trembl, 1997), וההערכה היא כי 20%–25% מהאוכלוסייה סובלים מבעיות על רקע צריכת סמים ואלכוהול (Davis, 1994). בישראל נמצא כי עולים מחבר העמים נוטים לשתות בתכיפות רבה יותר לא רק מישראלים אחרים, אלא גם מקבוצות עולים אחרות בישראל (Hasin et al., 1999).

גם המחקר העוסק בבני נוער בהקשר של הגירה ושימוש לרעה בסמים איננו ממצה ואינו מציג ממצאים עקיבים. הקרן החדשה לישראל (2004) דיווחה, למשל, כי העולים מהווים כ-12% בקרב אוכלוסיית המתבגרים בארץ, אך 36% מעברות הסמים מיוחסות להם. במחקר אחר, שבחן את היקף בעיות השימוש בסמים בקרב תלמידים בישראל (רהב וטייכמן, 2002), דווח כי 14.6% מהתלמידים העולים בני 14–18 השתמשו בסמים, לעומת 9.8% מילידי הארץ. סקר עדכני של הרשות הישראלית למלחמה בסמים (שפ"יינט, 2007) העלה הבדלים לא גדולים, אם כי מובהקים, בין מתבגרים ילידי הארץ לעולים מחבר העמים בשימוש בטבק (21.5% לעומת 29.6%), בשתיית אלכוהול (57.8% לעומת 67.0%) ובשימוש בסמים (5.5% לעומת 8.2%).

נראה אפוא כי בעיית השימוש בסמים ובאלכוהול מתוארת בספרות כרווחת יותר בקרב בני נוער מהגרים מאשר בקרב קבוצות אחרות, והיא מוסברת כביטוי למצוקות שמעורר המעבר הפסיכו-חברתי של ההגירה. הפגיעות לשימוש בסמים ובאלכוהול יכולה להצביע על קשיי התמודדות עם מצבי מצוקה ולחץ (טייכמן, 2001). תיאור

זה תואם את המסגרת המושגית המקובלת בחקר בני נוער מהגרים, אשר מתמקדת בעיקר באפיון ההגירה כמקור פוטנציאלי למשבר ולמחלה. ההשתלבות בחברה הקולטת מוגדרת במסגרת מושגית זו כתהליך ממושך בעל השפעות שליליות ותוצאות פתולוגיות על היחיד, ביניהן בלבול בערכים ובתחושות הזהות העצמית, תחושות של אבדן, חרדה וחוסר אונים (Beiser, 1993; Fitzpatrick, 1997). אולם גם מהנתונים שדווחו לעיל עולה בבירור כי אף על פי שאחוז המשתמשים בקרב בני הנוער שעלו מחבר העמים גבוה יחסית לבני גילם הישראלים, רובם אינו משתמש בסמים ובאלכוהול, וזאת למרות מצב הלחץ של ההגירה והבדלי התרבויות (Hasin et al., 1999). על אף נתונים אלו, לא התמקד המחקר בתחום בבחינת התופעה שמאפיינת את רוב בני הנוער העולים, אלא דווקא בזו המאפיינת את מיעוטם; כלומר שאלת עמידותם של רוב בני הנוער המהגרים בפני לחץ (Markowitz, 1994) ובפני השימוש בסמים ואלכוהול, לא עוררה עניין רב בקרב החוקרים בתחום.

שאלה זו עומדת במרכז המחקר המוצג במאמר זה, מחקר היוצא מתוך הפרדיגמה הסלוטוגנית של אנטונובסקי (Antonovsky, 1987). גישה זו מציגה את ההגירה (בדומה למצבי לחץ אחרים) כמצב מעבר המהווה מקור פוטנציאלי למגוון רחב של תגובות, לאו דווקא פתולוגיות. גם ביישומה של הגישה לתחום ההגירה, ניתן להבחין במגוון רחב של תגובות אפשריות על הרצף של משבר וצמיחה (Markowitz, 1994; Sagy, 2000; Slonim-Nevo, Shraga & Mirsky, 1999), תגובות המוסברות על ידי משאבים ממתנים אישיים, משפחתיים וסביבתיים.

במחקר הנוכחי בחנו מספר משאבים או גורמים ממתני לחץ, אישיים ומשפחתיים, אשר עשויים לסייע לעולים הצעירים להתמודד עם סיטואציות המעבר וההגירה. המשתנה של עמדות כלפי שימוש בסמים ובאלכוהול שימש אותנו במחקר כסמן לפוטנציאל השימוש בסמים, ומכאן גם להסתגלות שמגלים בני הנוער שחוו או חווים הגירה. התבססנו בכך על הספרות המחקרית העוסקת בתחום, אשר מצאה את העמדות כלפי סמים ואלכוהול כגורם מנבא משמעותי לשימוש בפועל בסמים ואלכוהול (Laffin, Moose-Hirschl, Weis & Hayes, 1994; Marcoux & Shope, 1997; Wolford & Swisher, 1986).

על מנת להעריך את הגורמים המגנים, אשר ממתנים את השפעת הלחץ ותורמים להתמודדות טובה יותר, השתמשנו במושג המרכזי של המודל הסלוטוגני של אנטונובסקי – תחושת קוהרנטיות. זהו מושג המתייחס לנטייה של הפרט לתפוס את העולם כניתן להבנה, בר ניבוי ובעל משמעות. אדם שיש בו תחושת קוהרנטיות חזקה נוטה לראות מצבי לחץ כניתנים לניהול ואפילו כאתגריים וכראויים להתמודדות (Antonovsky, 1987). בהתאם למודל זה, מתבגר עולה שיש בו תחושת קוהרנטיות חזקה, ייטה לתפוס את הדרישות שההגירה מציבה בפניו באופן חיובי, כדרישות הניתנות לניהול ולהתמודדות, יותר מאשר מתבגר עולה שתחושת הקוהרנטיות שלו חלשה, ולכן הוא יהיה פגיע פחות לשימוש בהתנהגויות שאינן סתגלניות, כמו שימוש לרעה בסמים ובאלכוהול.

נוסף על המשתנה הממתן הפרטני, בחנו במחקר גם שני משתנים המתייחסים לתפיסת בני הנוער את משפחתם. הספרות המחקרית בתחום של גורמים מגנים מספקת ראיות ותמיכה ביחס להשפעה הסלוטוגנית שיש לקשר, לסולידריות ולתמיכה המשפחתית על בריאותם של ילדים ומתבגרים (Walsh, 1996; Weihs, Fisher & Baird, 2002). משפחות מלוכדות ותומכות נמצאו במחקרים רבים כגורם משמעותי המקטין את הסיכוי לשימוש בסמים ובאלכוהול בקרב ילדים ומתבגרים (Kim, Crutchfield, Williams & Hepler, 1998). במחקר הנוכחי השתמשנו בשני מדדים המתייחסים למשפחה: הראשון הוא תחושת קוהרנטיות של המשפחה (Sagy, 1998), המודד את המידה שבה המערכת המשפחתית נתפסת על ידי המתבגר כעקיבה, מאוזנת וברת משמעות; המדד השני בוחן את סגנון התפקוד הכללי של המשפחה כפי שזה נתפס על ידי המתבגר. זהו חלק משאלון רחב יותר, הבוחן את תהליך קבלת ההחלטות במשפחה ואת ההענקה של תמיכה רגשית לחבריה (Byles, Byrne, Boyle & Offord, 1988).

המטרה המרכזית של מחקרנו הייתה, כאמור, להעריך את השפעתם של גורמים מגנים – אישיים ומשפחתיים – המשמשים במחקר כסמנים של התמודדות והסתגלות, על הקשר שבין הגירה כמצב לחץ ובין עמדות כלפי סמים ואלכוהול. בדקנו שאלות אלו בקרב מדגם של שתי קבוצות תלמידי תיכון: הקבוצה הראשונה כללה עולים צעירים מחבר העמים (קבוצה הנמצאת במצב לחץ); הקבוצה השנייה כללה ילידי הארץ והייתה קבוצת השוואה. ציפנו לתוצאות הבאות: (1) קבוצת העולים (מצב לחץ) תבטא עמדות חיוביות ומתירניות יותר כלפי שימוש בסמים ובאלכוהול; (2) ההשפעה השלילית של גורם הלחץ תתמתן על ידי הגורמים המגנים, וככל שהגורמים יהיו חזקים יותר כך העמדות כלפי סמים תהיינה שליליות יותר; (3) ההשפעה הממתנת של כל אחד מהגורמים המגנים תהיה חזקה יותר בקרב קבוצת המתבגרים העולים, המתמודדים עם רמות לחץ גבוהות יותר מחבריהם ילידי הארץ.

שיטה

נוהל ומדגם

במחקר השתתפו 481 תלמידי כיתות יא משני בתי ספר מקיפים בבאר שבע. מתוכם 326 היו מתבגרים ילידי ישראל ו-155 מתבגרים שעלו לישראל מחבר העמים במהלך עשר השנים שקדמו למחקר (מ-1990 ואילך). לא נכללו במדגם עולים שהגיעו מארצות שלא השתייכו לחבר העמים, בשל השוני הבין-תרבותי (סלונים-נבו וישראלוביץ, 2002) וכן לא נכללו מתבגרים מחבר העמים שעלו לישראל לפני 1990 (סך הכול 1.2% מהאוכלוסייה הנחקרת).

לאחר קבלת האישור למחקר ממושרד החינוך, הועבר בבתי הספר שאלון דיווח עצמי אנונימי, שכלל גם טופס של הסכמה. 53% מהמדגם היו בנות ו-47% בנים. באשר למצב המשפחתי – 87% מילידי ישראל ו-80% מהעולים דיווחו כי הם חיים

במשפחות שבהן ההורים נשואים. הבדלים אלו במצב המשפחתי בין שתי קבוצות המדגם נמצאו מובהקים סטטיסטית ($\lambda^2=14.99$; $p<.05$). בשתי הקבוצות, של ילידי ישראל ושל העולים כאחד, אחוז האבות המועסקים היה מעל ל-90%, בעוד רק 72.5% ו-86% מהאמהות, בהתאמה, עבדו בשכר. גם הבדלים אלו נמצאו מובהקים סטטיסטית ($\lambda^2=10.58$; $p=.05$). הבדלים מובהקים בין הקבוצות נמצאו גם בהשכלת האם; בקבוצת ילידי הארץ דווח על ידי 44% מהמשתתפים על השכלה על-תיכונית ואקדמית של האם, ובקבוצת העולים דווח על כ-83% מהאמהות כבעלות השכלה על-תיכונית וגבוהה ($\lambda^2=88.12$; $p=.05$). בשאלה שבחנה את המעמד החברתי-כלכלי (שאלה בת שלוש קטגוריות, שבדקה את הערכת הנבדק את מעמד משפחתי), נמצא כי בין משתתפי המחקר 15% מילידי הארץ ו-8% מהעולים העריכו את מעמדם כגבוה, 82% ו-86%, בהתאמה, ציינו את מעמדה החברתי-כלכלי של המשפחה כבינוני, ואילו 3% ו-6%, בהתאמה, ציינו אותו כנמוך. הבדלים אלו נמצאו מובהקים סטטיסטית ($\lambda^2=6.40$; $p=.05$).

כלי החקר

1. עמדות כלפי שימוש בסמים ובאלכוהול: לבדיקת משתנה העמדות נעשה שימוש במדד המקוצר של גרין (Green, 1990), הכולל 27 פריטים, כל אחד על סולם בן שש דרגות, מ-1 ("בהחלט לא מסכים") עד 6 ("מסכים בהחלט"). ציון גבוה יותר מצביע על עמדה מתייחסת יותר כלפי שימוש. לדוגמה: "אני חושב שחשיש ומריחואנה עוזרים לאדם להירגע", "אני לא מעז להשתמש באלכוהול ובסמים מחשש של התמכרות". המהימנות הפנימית במחקר (אלפא של קרונבך) הייתה גבוהה ($\alpha=.89$).

2. תחושת קוהרנטיות (Antonovsky, 1987): נעשה שימוש בנוסח המקוצר של השאלון הכולל 13 פריטים, כל אחד על סולם סמנטי בן שבע דרגות. הפריטים בחנו עד כמה הנבדק חש כי העולם הסובב אותו הוא בעל משמעות וניתן להבנה ולניהול. ציון גבוה יותר הצביע על תחושת קוהרנטיות חזקה יותר. המהימנות הפנימית במחקר הנוכחי (אלפא של קרונבך) הייתה $\alpha=.79$. פירוט מעמיק של פיתוח המדד ומאפייניו הפסיכומטריים, כמו גם ציוני מהימנות ותוקף ותורמותו לניבוי והסבר התנהגות במגוון מצבים ותרבויות, מופיע אצל אנטונובסקי (Antonovsky, 1993) ואצל פלנט ולא (Pallant & Lae, 2002). השאלון מכיל פריטים כמו: "הדברים שאתה עושה בעיסוקך היומיומיים: 1 – גורמים הנאה וסיפוק רב [...] 6 – גורמים כאב ושעמום".

3. תחושת קוהרנטיות של המשפחה (Sagy, 1998): השאלון הוא עיבוד לרמת המשפחה של שאלון תחושת הקוהרנטיות וכולל 12 פריטים, כל אחד על סולם סמנטי בן שבע דרגות. הפריטים בוחנים עד כמה הנבדק חש כי המערכת המשפחתית שלו היא עקיבה, מאוזנת ובעלת משמעות. ציון גבוה יותר מצביע על תחושת קוהרנטיות משפחתית חזקה יותר. המהימנות הפנימית של המדד במחקר הנוכחי (אלפא של קרונבך) הייתה $\alpha=.75$. במחקרים קודמים נמצאה מהימנות של 0.88 (Sagy, 1998).

ושל 71. (Sagy & Dotan, 2001). המדד כולל פריטים כמו: "הדברים שאתה עושה במסגרת תפקידך במשפחה גורמים לך: 1 – הנאה וסיפוק [...] 7 – כאב ושעמום".

4. התפקוד הכללי של המשפחה (Byles, Byrne, Boyle & Offord, 1988): נעשה שימוש בגרסה מקוצרת של השאלון McMaster Family Assessment Device (Miller, Ryan, Keitner, Bishop & Epstein, 2000). השאלון כולל 12 פריטים הבוחנים עד כמה הנבדק תופס את משפחתו כמלוכדת, כתומכת רגשית וכמשפחה שניתן לתת בה אמון. ציון גבוה יותר הצביע על תפקוד בריא יותר של המשפחה. המהימנות הפנימית של המדד במחקר הנוכחי (אלפא של קרוונבך) הייתה $\alpha=.82$. השאלון כולל פריטים כמו: "בעתות משבר אנו פונים אחד לשני לקבלת תמיכה: 1 – מסכים מאוד [...] 4 – בהחלט לא מסכים" (הסדר שונה בעיבוד הסטטיסטי).

ממצאים

בלוח 1 מוצגים הממוצעים, סטיות התקן ותוצאות מבחני t של משתני המחקר, שבוצעו לצורך השוואה בין קבוצת המתבגרים ילידי ישראל למתבגרים העולים מחבר העמים.

לוח 1. ממוצעים, סטיות תקן ותוצאות מבחן t של המשתנים במחקר: השוואה בין קבוצת העולים לקבוצת ילידי הארץ

t-test	ילידי חבר העמים n=155		ילידי הארץ n=326		קבוצה	מזד
	ס"ת	ממוצע	ס"ת	ממוצע		
1.98*	.79	2.94	.87	2.78	עמדות כלפי שימוש בסמים ואלכוהול	
0.37	.72	3.81	.75	3.84	תחושת קוהרנטיות	
1.19	.86	4.86	.88	4.97	תחושת קוהרנטיות של המשפחה	
1.72	.46	3.13	.49	3.21	תפקוד משפחתי	

$p \leq .05^*$

בקבוצת העולים נמצאו עמדות מתירניות יותר באופן מובהק כלפי שימוש בסמים לעומת חבריהם ילידי ישראל, אולם בניתוח הרב-משתני (ראו פירוט להלן) לא נמצא למשתנה הקבוצה אפקט עיקרי מובהק. לא נמצאו הבדלים מובהקים סטטיסטיים בין הקבוצות בממוצעים של שלושת הגורמים המגנים.

לוח 2 מציג את המתאמים (Pearson) בין המשתנה התלוי למשתנים המגנים בכל קבוצה בנפרד.

**לוח 2. מתאמי פירסון בין גורמים מגנים לבין המשתנה "עמדות כלפי שימוש בסמים":
ילידי הארץ ועולים מחבר העמים**

משתנה	קבוצה	עמדות כלפי סמים
תחושת קוהרנטיות	ילידי הארץ (n=326)	-.23**
	ילידי חבר העמים (n=155)	-.23**
תחושת קוהרנטיות של המשפחה	ילידי הארץ (n=326)	-.31***
	ילידי חבר העמים (n=155)	-.24**
תפקוד משפחתי	ילידי הארץ (n=326)	-.27***
	ילידי חבר העמים (n=155)	-.32***

$p \leq .001^{***}$ $p \leq .01^{**}$ $p \leq .05^*$

בשתי הקבוצות – הן ילידי הארץ והן העולים – נמצא מתאם שלילי בין הגורמים המגנים לבין העמדות כלפי שימוש בסמים. תוצאות מבחני הרגרסיה בנוגע למשתנה התלוי של עמדות כלפי השימוש בסמים מופיעות בלוח 3.

לוח 3. תוצאות מבחן רגרסיה היררכית למשתנה "עמדות כלפי שימוש בסמים"

צעד	קבוצה (β) R^2, F	עמדות כלפי שימוש בסמים
I	קבוצה (β)	.08
	R^2, F	.007, 3.2
II	קבוצה (β)	-.06
	תפקוד משפחתי (β)	-.15**
	תחושת קוהרנטיות (β)	-.17**
	תחושת קוהרנטיות של המשפחה (β)	-.10*
	R^2, F	.14**, 16.43

$p \leq .001^{***}$ $p \leq .01^{**}$ $p \leq .05^*$

בניגוד להשערת המחקר, לא נמצא למשתנה הקבוצה (ילידי הארץ לעומת ילידי חבר העמים) אפקט עיקרי מובהק בעמדות כלפי שימוש בסמים. יתרה מכך, ניתוח נתוני הרגרסיה בקרב המדגם כולו (ולא רק בקרב העולים) הראה כי הסיכוי להחזיק בעמדות מתירניות פחות כלפי סמים היה באופן מובהק גבוה יותר בקרב מתבגרים שציונם בתחושת קוהרנטיות אישית, תחושת קוהרנטיות של המשפחה ותפקוד המשפחה היה גבוה יותר. שלושת המשתנים המגנים תרמו להסברת 14% מהשונות בעמדות; כלומר גם השערת המיתון, המתייחסת להבדלים בין שתי הקבוצות, לא אוששה בנתוני המחקר הנוכחי.

דין

המחקר המתואר במאמר זה הוא אקספלורטיבי באופיו, ומטרתו הייתה לבחון עמדות כלפי שימוש בסמים ושתייית אלכוהול במסגרת הגישה הסלוטוגנית. גישה זו הובילה אותנו לשאלה שונה מזו המקובלת בתחום ולניסיון להסביר את התוצאות החיוביות של ההגירה אצל בני הנוער העולים, לפחות כפי שבאו לידי ביטוי בעמדותיהם של בני הנוער כלפי השימוש בסמים. שתי שאלות עמדו במרכז המחקר: האחת – בחינה השוואתית של המתבגרים ילידי חבר העמים וחבריהם ילידי הארץ ביחס לעמדותיהם כלפי שימוש בסמים ושתייית אלכוהול. השאלה השנייה התייחסה לדפוסים של גורמים מגנים והשפעתם על העמדות בקבוצה המיוחדת של מתבגרים עולים.

באשר לשאלה הראשונה, אחד מממצאי המחקר החשובים מתייחס לרמות הנמוכות יחסית של עמדות מתירניות שנמצאו בקבוצת העולים. אמנם בהשוואה לחבריהם ילידי הארץ, עמדותיהם של העולים היו מתירניות מעט יותר, אולם בבחינה הכוללת של המדגם (הגרסיה היררכית) לא נמצא אפקט מובהק לקבוצה, ושתי הקבוצות אופיינו ברמה נמוכה של עמדות חיוביות כלפי שימוש בסמים ובאלכוהול. רובה של קבוצת העולים, אם כך, הציג במחקר תמונה של צעירים עמידים ללחץ ההגירה (stress resilient), לפחות על פי עמדותיהם כלפי שימוש בסמים. כזכור, הנחנו כי התמודדות טובה יותר תתבטא בהצגת עמדות שליליות יותר כלפי שימוש בסמים ובאלכוהול. מהממצאים עולה כי למרות התמודדותם עם קשיי ההגירה, צעירים אלו הצליחו בהסתגלותם לחברה החדשה ללא הצורך בשימוש בסמים. בעמדותיהם כלפי השימוש בסמים, ובעיקר כלפי שתייית אלכוהול, הם גם ביטאו נורמות התנהגות המתקרבות יותר לקבוצת בני הנוער הישראלי, כלומר לחברה הישראלית הקולטת אותם. חשוב לנו לציין, על כל פנים, כי הקבוצה הנחקרת הייתה מורכבת כולה מתלמידי תיכון. אין ספק כי מסגרת בית ספרית יכולה להוות רשת חברתית וסוכן חברות משמעותי עבור עולים צעירים אלו (Gregory & Beveridge, 1984). ייתכן שהממצאים היו שונים לו בדקנו בני נוער שנפלטו ממסגרת בית ספרית.

השאלה המרכזית השנייה של המחקר התייחסה לגורמי הגנה העשויים לתרום להתמודדות של המתבגרים העולים במצבי הלחץ של ההגירה. שאלנו בנוגע למשאב פרטני (תחושת קוהרנטיות) ולמשאבים משפחתיים (תחושת קוהרנטיות של המשפחה ותפקוד משפחתי) כגורמים מגנים העשויים למתן את הלחץ בקרב המתבגרים העולים. התוצאות העלו כי בקרב שתי הקבוצות (הן העולים והן ילידי הארץ) המשתנים המגנים הסבירו את הנטייה לבטא עמדות שליליות כלפי שימוש בסמים; כלומר עמדות שליליות יותר אפיינו את בעלי תחושת הקוהרנטיות החזקה יותר ואת אלו שדווחו שמשפחתם מתפקדת טוב יותר. תוצאות המחקר, אם כך, לא איששו את השערת המיתון, שעל פיה הגורמים המגנים ישפיעו בקבוצת הלחץ (העולים) יותר מאשר בקבוצת ההשוואה.

לסיכום, למרות מגבלותיו, מחקרנו מפנה את תשומת הלב לאפשרות שרוב המתבגרים העולים עשויים להתמודד היטב במצב ולהימנע משימוש בסמים ובשתיית אלכוהול כ"פתרון" למצוקתם, למרות הלחצים המאפיינים את המעבר ואת ההסתגלות המחודשת. בכך הם גם מאמצים את נורמות החברה הקולטת אותם יותר מאשר את אלו של חברת המוצא שלהם (Hasin & al., 1999). שחזור של מחקר מצומצם זה, נוסף על בחינה של גורמים מגנים נוספים באוכלוסייה ייחודית זו, עשוי לאפשר הבנה עמוקה יותר של השאלות הסלוטוגניות שהועלו כאן. יתרה מכך, מתוצאותיו של מחקר זה עולה צורך במחקרים דומים גם בקרב מדגמים של עולים מתבגרים שנפלטו ממסגרת בית ספרית.

מקורות

- הקרן החדשה לישראל (2004). זמין באתר: www.nif.org.il/2id
- טייכמן, מ' (2001). **על אלכוהול ואלכוהוליזם: גורמים, מניעה וטיפול**. תל אביב: הוצאת רמות.
- סלונים-נבו, ו' וישראלוביץ, ר' (2002). **שימוש לרעה בסמים ואלכוהול – מקרי נוער עבריין: השוואה בין מתבגרים עולים וילידי ישראל**. דו"ח מחקר. אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
- רהב, ג' וטייכמן, מ' (2002). **השימוש בחומרים פסיכואקטיביים בקרב תושבי מדינת ישראל 2001: דו"ח מחקר אפידמיולוגי מס' 5**. ירושלים: הרשות הלאומית למלחמה בסמים.
- רהב, ג', חסין ד' ופייקין א' (2000). דפוסי שתייה בקרב עולים חדשים מברה"מ לשעבר וישראלים ותיקים. **אלכוהול בישראל**, א(1), 30–41.
- שפ"יינט (2007). **דו"ח הרשות למלחמה בסמים**. אתר אינטרנט של השירות הפסיכולוגי הייעוצי: www.education.org.il/shefi-153k
- Antonovsky, A. (1987). *Unraveling the mystery of health: How people manage stress and stay well*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Antonovsky, A. (1993). The structure and properties of the sense of coherence scale. *Social Science & Medicine*, 36, 725–733
- Beiser, M. (1993). After the door has opened: The mental health of immigrants and refugees in Canada. In I. Robinson (Ed.), *The international refugee crisis: British and Canadian responses* (pp. 213–217). London: The MacMillan Press.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation and adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 46, 5–68.
- Byles, J., Byrne, C., Boyle, M., & Offord, D. R. (1988). Ontario child health study: Reliability and validity of the general functioning subscale of the McMaster Family Assessment Device. *Family Process*, 27, 97–104.

- Canadian Task Force on Mental Health Issues Affecting Immigrants and Refugees (1988). *Review of the literature on migrant mental health*. Ottawa: Ministry of Supply and Services.
- Davis, R. (1994). Drug and alcohol use in the former Soviet Union. *International Journal of Addictions, 19*(3), 141–152.
- Fitzpatrick, K. M. (1997). Fighting among American youth: A risk and protective factors approach. *Journal of Health and Social Behavior, 38*, 131–148.
- Green, D. (1990). Instruments for the measurement of individual and societal attitudes toward drugs. *International Journal of the Addictions, 25*, 141–157
- Gregory, H. M., & Beveridge, M. C. (1984). The school and educational adjustment of abused children. *Child Abuse & Neglect, 8*, 525–531.
- Hasin, D., Rahav, G., Meydan, J., & Neumark, Y. (1999). The drinking of earlier and more recent Russian immigrants to Israel: Comparison to other Israelis. *Journal of Substance Abuse, 10*, 341–353.
- Isralowitz, R. (2002). The social context and reality of substance use in the Middle-East. In R. Isralowitz, M. Afifi & R. Rawson (Eds.) *Drug addiction: Cross cultural policy and program development* (pp. 11–24). Westport, CT: Auburn House.
- Isralowitz, R., Straussner, S. L. A, Vogt, I., & Chtenguelov, V. (2002). A preliminary exploration of immigrant substance abusers from the former Soviet-Union living in Israel, Germany and the United States: A multi-national perspective. *International Aspects of Social Work Practice in the Addictions, 2*, 119–136.
- James, D. (1997). Coping with a new society: The unique psychosocial problems of immigrant youth. *Journal of School Health, 67*, 98–102.
- Kim, S., Crutchfield, C., Williams, C., & Hepler, N. (1998). Toward a new paradigm in substance abuse and other problem behavior prevention for youth: Youth development and empowerment approach. *Drug Education, 28*, 1–17.
- Laffin, M. T., Moore-Hirschl, S., Weis, D. L., & Hayes, B. E. (1994). Use of the theory of reasoned action to predict drug and alcohol use. *International Journal of the Addictions, 29*, 927–940.
- Marcoux, B. C., & Shope, J. T. (1997). Application of the theory of planned behavior to adolescent use and misuse of alcohol. *Health Education Research: Theory & Practice, 12*, 323–331.
- Markowitz, F. (1994). Family dynamics and the teenage immigrant: creating the self through parents' image. *Adolescence, 29*, 151–161.
- Miller, I. W., Ryan, C. E., Keitner, G. I., Bishop, D. S., & Epstein, N. B. (2000). The McMaster approach to families: theory, assessment, treatment and

- research. *Journal of Family Therapy*, 22, 168—189.
- Pallant, J. F., & Lae, L. (2002). Sense of coherence, well-being, coping and personality factors: Further evaluation of the sense of coherence scale. *Personality and Individual Differences*, 33, 39—48.
- Sagy, S. (1998). Effects on personal, family and community characteristics of emotional reactions in a stress situation: The Golan Heights negotiations. *Youth and Society*, 29, 311—329.
- Sagy, S. (2000). Factors influencing early dropout: The case of Russian immigrant students attending an Israeli university. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 36, 362—375.
- Sagy, S., & Dotan, N. (2001). Coping resources of maltreated children in the family: a salutogenic approach. *Child Abuse and Neglect*, 25, 1463—1480.
- Sam, D. L., & Berry, J. W. (1995) Acculturative stress among young immigrants in Norway. *Scandinavian Journal of Psychology*, 36, 10—24.
- Slonim-Nevo, V., Shraga, Y., & Mirsky, J. (1999). A culturally sensitive approach to therapy with immigrant families: The case of Jewish immigrants from the Former Soviet Union. *Family Process*, 38, 445—461.
- Treml, V. (1997). Soviet and Russian statistics on alcohol consumption and abuse. In J. Bobadilla, C. Costello & F. Mitchell (Eds.), *Premature Death in the New Independent States* (pp. 220—238). Washington, DC: National Academy Press, 220-238.
- Walsh, F. (1996). The concept of family resilience: Crisis and challenge. *Family Process*, 35, 261—281.
- Weihs, K., Fisher, L., & Baird, M. (2002). Families, health, and behavior. *Family System and Health*, 20, 7—46.
- Wolford, C., & Swisher, J. D. (1986). Behavioral intention as an indicator of drug and alcohol use. *Journal of Drug Education*, 16, 305—326.
- United Nations Report on Drugs and Crime (2004). *Drug abuse prevention among youth from ethnic and indigenous minorities*. New York: United Nations.